

REPREZENTĂRI FEMININE PE DOUĂ CAMEE DIN SUDUL PROVINCIEI DACIA INFERIOR

Gabriela Filip*

Rezumat: În antichitate, pietrele prețioase și semiprețioase puteau fi sculptate în diferite forme și figuri, adesea în relief, purtând denumirea de camee. Acestea erau purtate în montura unor coliere, cercei sau inele. În prezentul articol mi-am propus să aduc în discuție două camee romane lucrate în pietre semiprețioase. Piesele au gravate pe suprafața lor imaginea unor personaje feminine. În ambele cazuri este vorba despre reprezentările unor împărătese romane din secolul al II-lea p.Chr. Prezentarea celor două piese include o descriere tehnică, un comentariu artistic, o propunere de identificare și datare, invocarea unor analogii, și nu în ultimul rând, fotografii și desene de bună calitate. Ambele camee se găsesc în depozitul Muzeului de Arheologie și Etnografie din Corabia.

1. Prima dintre cele două camee provine de la Gura Padinii, comuna Orlea, județul Olt. Nu sunt cunoscute condițiile de descoperire; probabil este vorba despre o descoperire întâmplătoare. Așa cum se prezintă personajul feminin redat pe suprafața sa, este vorba despre o reprezentare a împărătesei Faustina Minor, soția împăratului Marcus Aurelius (161-180) sau despre fiica lor, Lucilla.

2. Cea de-a doua camee are locul de descoperire neprecizat, dar este posibil să provină de la Sucidava. Personajul feminin redat este mai dificil de indentificat, însă coaful sa permite identificarea stilului împărătesei Sabina, soția împăratului Hadrianus (117-138).

Abstract: In antiquity, precious and semiprecious stones were carved in the form of relief figures, bearing the name of the cameos. They were attached within cassetts on necklaces, earrings, or rings. In this article I proposed to bring into discussion two Roman cameos carved in semiprecious stones. These cameos were engraved on their surface with images of female characters. In both cases, there is about representations of Roman Empresses from the 2nd century BC. This kind of adornments draw attention through the skillfulness with which they were carved in the form of miniature figurines. Most of them portray women who resembled, by their haircuts, to empresses of the time. The large number of such discoveries demonstrates the influence imposed by the fashion criteria chosen by royal family members, but also the desire of the average man to relate to the Roman elite by wearing stones engraved with their images. Both cameos are stored in the deposit of the Museum of Archeology and Ethnography from Corabia.

1. The first (Fig 1-a,b) of the two cameos comes from Gura Padinii, Orlea commune, Olt County. The context of discovery is unknown; it is, probably, a finding by chance case. As shown from the feminine character depicted on its surface, it is a representation of Empress Faustina Minor, the wife of Emperor Marcus Aurelius (161-180), or their daughter, Lucilla.

2. The second cameo (Fig. 4) has an undefined place of discovery, but it is likely to come from Sucidava. The female character rendered is more difficult to identify, but her hairdo allows identification with the style of Empress Sabina, the wife of Emperor Hadrianus (117-138).

Cuvinte-cheie: Camee, Faustina Minor, Lucilla, Vibia Sabina, gravare, Sucidava, podoabe.

Key-words: Cameos, Faustina Minor, Lucilla, Vibia Sabina, engraving, Sucidava, adornments.

Arta, în toate formele sale, a ținut mereu pasul cu pretențiile estetice dictate de moda vremii. Preferințele vestimentare sau cele legate de coafură, gustul pentru bijuterii, plăcerea de a le purta într-un anumit mod, toate acestea erau direct influențate de anumite deprinderi care dominau temporar mediul social, și care inevitabil, se reflectau în zona artistică.

În epoca romană, astfel de aspecte sunt vizibile în special în cadrul categoriei reprezentărilor masculine și feminine redată în marmură, metal, lut, ștanțate pe monede sau gravate pe pietre geme¹.

* Muzeograf, Muzeul Olteniei Craiova, e-mail: gabryela1982@yahoo.com.

¹ Gramatopol, 1974, p. 72, nr. 424, pl. XX/424.

În cele ce urmează, voi aduce în discuție două frumoase camee romane, sculptate în pietre semiprețioase, și care înfățișează portretele unor femei romane. Prezentarea celor două piese include o descriere tehnică, un comentariu artistic, o propunere de identificare și datare, invocarea unor analogii, și nu în ultimul rând, fotografii și desene de bună calitate.

Prima dintre cele două piese provine de la Gura Padinii, comuna Orlea, județul Olt. Cameea nr. 2 are locul de descoperire neprecizat, dar este foarte probabil să provină de la Sucidava. De altfel, un lot de pietre gravate romane, descoperite la Sucidava, și aparținând unor colecții particulare, a fost publicat în anul 1936 de către profesorul Dumitru Tudor².

*

1. Camee cu reprezentarea unui portret de femeie (Fig.1-a,b)³.

Descriere. Piesa are formă ovală și este fixată în montura unui inel realizat din aur. Inelul a fost lucrat prin turnare și batere, în formă de bandă, cu bordura monturii decorată cu ajutorul unor incizii și alveole. Cameea a fost realizată prin sculptare în relief și șlefuire, în piatră semiprețioasă de culoare albă, ulterior lipită pe o altă piatră de culoare albastră. Ambele materiale utilizate la crearea cameei, dețin calitățile unor pietre semiprețioase mate, lipsite de transparență, care nu permit trecerea luminii. Însă, ca urmare a procesului de șlefuire, se poate observa cu ușurință un luciu superficial pe suprafața lor⁴.

Piesa este inedită.

Dimensiuni: diametru maxim inel: 1,7cm; lățime bandă inel: 0,7cm; dimensiuni piatră: 0,6 x 0,9cm.

Greutate totală: 2,8g.

Stare de conservare: bună.

Nr.Inv.: 777.

Loc de descoperire: localitatea Gura Padinii, comuna Orlea, județul Olt.

Deținător: Muzeul de Arheologie și Etnografie din Corabia.

Comentariu. Subiectul gravat redă un personaj feminin, reprezentat aici bust, cu profilul spre stânga. Femeia poartă un veșmânt cu multe falduri, care acoperă partea superioară a trunchiului până la baza gâtului. Părul este prins la ceafă, într-un coc. Pe cap poartă o diademă.

Maniera de gravare permite o imagine clară a detaliilor anatomice care compun forma ochiului, a bărbiei și a gâtului. Redate într-o formă stilizată, nu respectă întocmai proporțiile normale ale corpului uman. Astfel, ochiul ocupă aproape jumătate din suprafața chipului, bărbia este alungită, iar gâtul este masculin, având o lungime nefirească pentru o femeie. Linia buzelor este timidă, aproape insesizabilă, comparativ cu restul elementelor anatomice.

Coafura, însă, este cea care conferă feminitate subiectului. Aceasta s-a bucurat de o mai bună inspirație din partea meșterului gravor. Un păr bogat, sugerat prin linii care delimitează frumoase șuvițe, este împărțit în secțiuni simetrice, pe toată lungimea capului, de o diademă simplă care oferă un plus de volum podoabei capilare. La baza capului, un coc mare, strâns lejer, cade sub propria greutate și îmbracă astfel partea superioară a gâtului. Stilul coafurii este unul simplu, comod și modest, cu un bun echilibru estetic. Cele mai importante detalii ale pietănăturii au fost surprinse de cel care a realizat gravura.

Propunere de identificare. Cu privire la identificarea personajului gravat, chipul redat pe suprafața piesei nu oferă multe indicii. În schimb, un element util în această direcție îl reprezintă modul de aranjare a părului. Întrucât moda purtării părului în diferite stiluri, era cumva "dictată" de

² Tudor, 1936, pp. 205-215.

³ <http://clasate.cimec.ro/detalii.asp?tit=Inel&k=D1ED931C69254D12B69BB89A430C0928>, dată accesare: 7 martie 2019, ora 18.30.

⁴ Cu privire la materialul în care a fost lucrată piesa, nu s-a realizat o expertiză gemologică care să ofere informații certe despre natura pietrei semiprețioase.

membrii familiilor regale sau imperiale⁵, analizarea reprezentărilor artistice aparținând împărăteselor romane s-a dovedit folositoare. Astfel, elementele care compun coafura personajului, amintesc de tipul de pieptănătură purtat de Faustina Minor (Fig.2-a), soția împăratului roman Marcus Aurelius (161-180 p.Chr.), sau de fiica acestora, Lucilla (Fig.2-b).

Acest stil al coafurii, cu un păr bogat și strâns la ceafă într-un coc lejer, reprezintă un canon impus de femeile din familia împăratului Marcus Aurelius⁶. Fără îndoială, stilul acestora servea drept model pentru toți locuitorii Imperiului, iar diferitele reprezentări artistice care redau fidel imaginea Faustinei Minor sau a Lucillei, rămân o dovadă clară în acest sens.

Datare. Pieptănătura detaliată și extrem de bine redată, permite o cronologizare fidelă. Piesa se poate data astfel în a doua jumătate a secolului al II-lea p.Chr.

Analogii:

Adolf Furtwängler, *Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium*, Berlin, 1896, 261, nr.7002.

Gisela Richter, *Catalogue of Engraved Gems of the Classical Style*, Metropolitan Museum of Art, 1920, nr. 489, tab.59.

Mihai Gramatopol, *Les pierres gravées du Cabinet numismatique de l'Académie Roumaine*. Bruxelles, 1974, pl. XXXI, 661.

Marie-Louise Vollenweider, *Catalogue raisonné des sceaux, cylindres, intailles et camées, Musée d'Art et d'Histoire de Genève II: Les portraits, les masques de théâtre, les symboles politiques*, Mainz, 1967, 230-231, pl.74.

Ivana Popović, *Les camées romains au Musée National de Beograd*, Belgrad, 1989, p.30, nr.35.

Adriana Isac, *Der römische Schmuck in den Kastellen der Provinz Dacia Porolissensis*. Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies. Zalău 1999, 755 – 776, p.759, nr.3, pl.I/3.

R. Oantă-Marghitu (editor), *Aurul și Argintul Antic al României. Catalog de expoziție*, București 2013, p.506 și p.509, nr.130 și nr.133.

*

2. Camee cu reprezentarea unui portret de femeie (Fig.3-a,b)⁷.

Descriere. Piesa are forma ovală. A fost lucrată dintr-o piatră semiprețioasă de culoare roșie, prin gravare în relief și șlefuire. Pe suprafața piesei sunt vizibile mici pete de culoare neagră. Caracteristicile pietrei conferă un aspect opac. Atunci când este surprinsă de un spectru de lumină, piatra reacționează prin nuanțe de sîdef⁸.

Piesa este inedită.

Dimensiuni: 1,5 x 1,1 x 0,6cm.

Greutate totală: 1,56g.

Stare de conservare: bună.

Nr.Inv.: 783.

Loc de descoperire: Județul Olt, localitate necunoscută.

Deținător: Muzeul de Arheologie și Etnografie din Corabia.

Comentariu. Pe suprafața piesei a fost gravat un portret de femeie, redat spre dreapta. Personajul poartă părul pieptănat pe spate, lăsat să cadă pe toată lungimea gâtului, prins cu o diademă. Șuvițele de păr sunt răsucite, astfel încât s-a obținut un efect similar unei împletituri.

⁵ Tudor, 1972, p. 287.

⁶ Tudor, 1978, p. 105, fig. 31/3.

⁷ <http://europeana.cimec.ro/detaliu.asp?k=0D39FECC20304256A2B83ABF49D51BBA>, dată accesare: 7 martie, ora 19.45.

⁸ Ca și în cazul piesei precedente, nu s-a efectuat o expertiză gemologică asupra tipului de piatră semiprețioasă din care a fost realizată cameea.

Cu privire la tehnica de lucru, compoziția este clară, fără erori de execuție (pare a avea un defect de execuție la nas). Accentul s-a pus pe redarea coafurii personajului, și mai puțin pe detaliile faciale. Chipul femeii prezintă trăsături fine. Ochii sunt mici, reprezentați prin linii orizontale, destul de superficial incizate. Linia nasului este discretă, în armonie cu proporțiile feței. Buzele sunt slab schițate, fără prea multe detalii.

Coafura este elaborată, și redată destul de fidel, cu diverse detalii. Astfel, banda de păr care delimitează chipul, este răsucită spre interior, și fixată cu ajutorul unei diademe, acoperind și urechea. Restul părului este lăsat să cadă pe spate, liber, fiind doar rulat ușor în partea inferioară, în dreptul gâtului, pentru a oferi o oarecare ordine și echilibru pieptănăturii.

Propunere de identificare. Orice reprezentare feminină sau masculină trebuie să își găsească un reper în moda vremii. În lipsa unor trăsături faciale clare, coafura și vestimentația rămân singurele elemente de încadrare în canoanele stilistice. În cazul de față, demersul nu a fost tocmai ușor.

Modul în care a fost aranjat părul personajului feminin este sofisticat. Alegerea de a lăsa părul liber pe spate, și nu strâns în diverse maniere, nu reprezintă un stil prea des întâlnit în moda romană. Totuși, ținând cont de câteva aspecte, o posibilitate de identificare există. Concret, un tip de coafură cu părul răsucit spre spate, susținut cu o diademă, și lăsat să cadă pe gât, reprezintă un model impus de către împărăteasa Vibia Sabina (Fig.4), soția împăratului Hadrian (117-138 p.Chr.). Altfel, se poate spune că avem de-a face cu o simplă reprezentare a unei femei, cu părul pieptănat pe spate și prins cu o diademă.

Datare. În lipsa unor analogii clare, fără însă a exclude cu totul posibilitatea identificării personajului cu Vibia Sabina, stilul de gravare permite o datare a piesei în prima jumătate a secolului al II-lea p.Chr.⁹

*

Bijuteriile reprezentau accesorii de nelipsit din vestimentația romanilor, deopotrivă pentru femei și bărbați. Realizate din aur, argint, bronz sau chiar din fier, acestea erau de cele mai multe ori decorate cu pietre semiprețioase. Sub influența modei vremii, o mare cerință de podoabe a dus la apariția unei adevărate industrii gliptice în întreg Imperiul Roman, determinând deschiderea unor ateliere de gliptică, cu arii de răspândire foarte mari¹⁰.

În Dacia, importante centre de prelucrare a pietrelor gravate existau la Romula, Micia, Apulum, Potaissa, poate și la Porolissum¹¹. Materialul utilizat la realizarea lor era foarte variat, preferate fiind rocile mai puțin dure cu o gamă variată de nuanțe¹².

Din categoria pietrelor gravate, cameele atrag atenția prin măiestria cu care au fost gravate în relief, sub forma unor reprezentări miniaturale. Majoritatea acestora redau portretele unor femei care se aseamănă, prin modul de realizare al coafurii, cu împărăteșe romane. Numărul considerabil de astfel de descoperiri demonstrează influența pe care o impuneau criteriile de modă alese de membrii familiilor regale, dar și dorința omului de rând de a se raporta la elita romană, prin purtarea unor pietre gravate cu imaginile acestora.

BIBLIOGRAFIE

- Furtwängler, A. 1896. *Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium*. Berlin.
 Gramatopol, M. 1974. *Les pierres gravées du Cabinet numismatique de l'Académie Roumaine*. Bruxelles.
 Gramatopol, M. 2000. *Arta romană în România. Curente și sinteze 62*, București.

⁹ Popović, 1989, *passim*; Lungu *et al.*, 2012, p. 97, pl. XLV, nr. 8.

¹⁰ Gramatopol 2000, p.108.

¹¹ Gramatopol 2000, p.109.

¹² Țeposu–David, 1965, p. 91.

- Isac, A. 1999. *Der römische Schmuck in den Kastellen der Provinz Dacia Porolissensis*. Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies. Zalău 1999, pp. 755-776.
- Lungu, V., Covacef, Z., Chera, C. 2012. *Bijuterii antice din aur din colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*. Constanța: Ex Ponto.
- Oanță-Marghitu, R. 2013. (editor), *Aurul și Argintul Antic al României. Catalog de expoziție*. București.
- Popović, I. 1989. *Les camées romains au Musée National de Beograd*. Belgrad.
- Richter, R. 1920. *Catalogue of Engraved Gems of the Classical Style*. Metropolitan Museum of Art.
- Tudor, D. 1936. Geme din Romula și Sucidava. *Cronica numismatică și arheologică XII*, 106-107, pp. 205-215.
- Tudor, D. 1972. *Femei vestite din lumea antică*. București.
- Tudor, D. 1978. *Oltenia romană*. ediția IV-a, București.
- Țeposu-David, L. 1965. Colecția de geme a Muzeului Brukenthal din Sibiu. *Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal* 12, pp. 83-120.
- Vollenweider, M.-L. 1967. *Catalogue raisonné des sceaux, cylindres, intailles et camées, Musée d'Art et d'Histoire de Genève II: Les portraits, les masques de théâtre, les symboles politiques*. Mainz, 230-231, pl. 74.
- <http://europeana.cimec.ro/detaliu.asp?k=0D39FECC20304256A2B83ABF49D51BBA>.
- <http://clasate.cimec.ro/detaliu.asp?tit=Inel&k=D1ED931C69254D12B69BB89A430C0928>.
- <http://www.romancoins.info/Wives1.html>.

LISTA ILUSTRĂȚILOR

- Fig. 1.** Inel de aur decorat cu o camee, având pe suprafață reprezentat un bust feminin: a) fotografie, după <http://clasate.cimec.ro/detaliu.asp?tit=Inel&k=D1ED931C69254D12B69BB89A430C0928> b) desen.
- Fig. 2.** Monede imperiale romane: a) reprezentare a împărătesei Faustina Minor pe o monedă de bronz; b) reprezentare a Anniei Lucilla pe o monedă de argint. După <http://www.romancoins.info/Wives1.html>.
- Fig. 3.** Camee romană cu reprezentarea unui portret de femeie: a) fotografie, după <http://europeana.cimec.ro/detaliu.asp?k=0D39FECC20304256A2B83ABF49D51BBA>; b) desen.
- Fig. 4.** Reprezentare a împărătesei Vibia Sabina pe o monedă de bronz. După <https://www.moneymuseum.com/en/coins?&id=1534>.

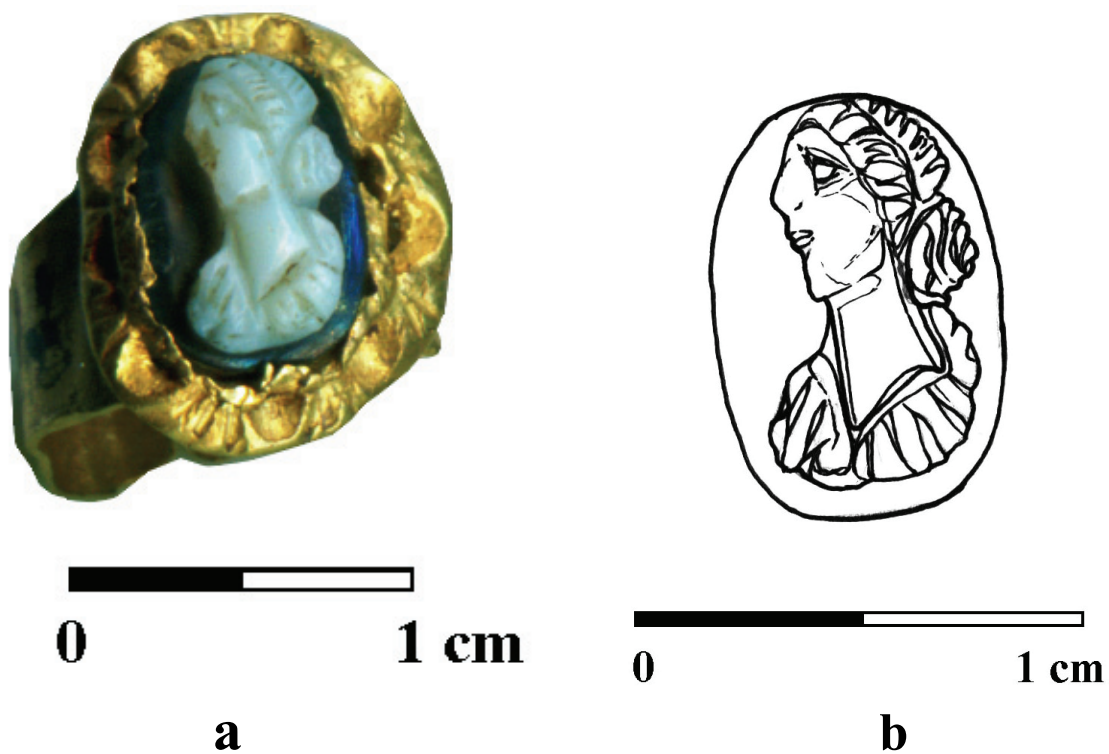

Fig. 1. Inel de aur decorat cu o camee, având pe suprafață reprezentat un bust feminin:
a) fotografie; b) desen.

Fig. 2. Monede imperiale romane:
a) reprezentare a împărătesei Faustina Minor pe o monedă de bronz; b) reprezentare a Anniei Lucilla pe o monedă de argint.

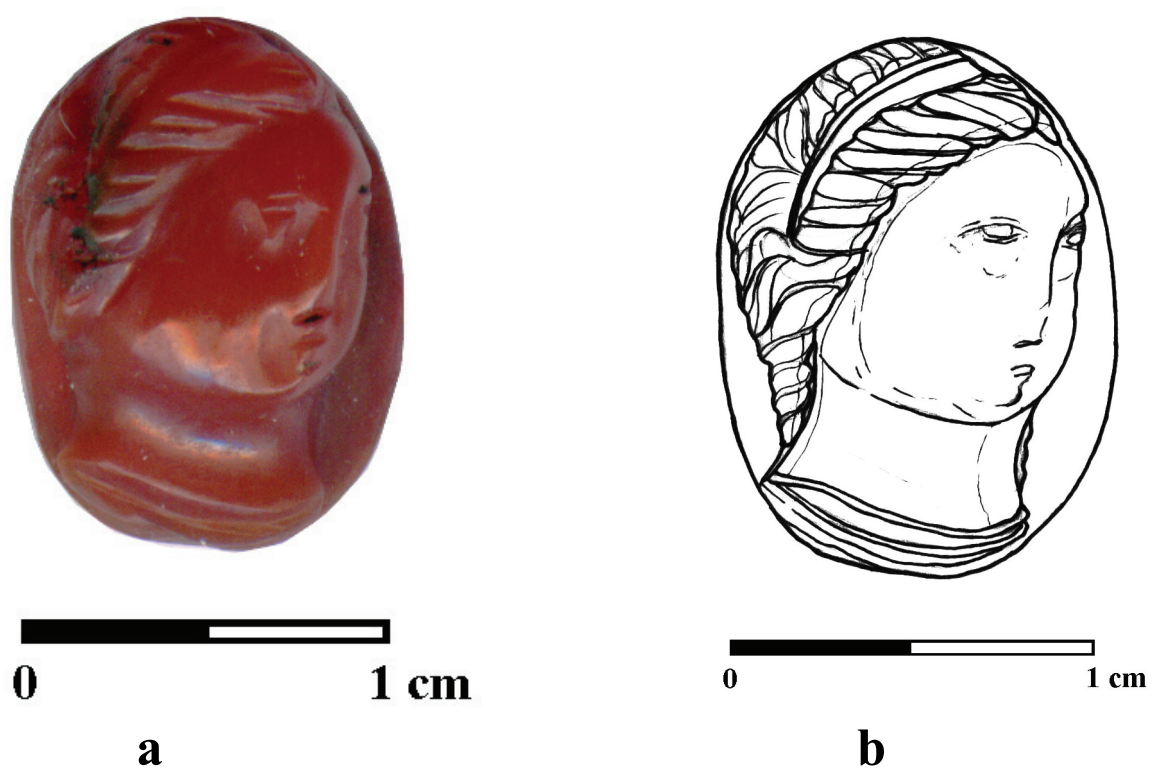

Fig. 3. Camee romană cu reprezentarea unui portret de femeie: a) fotografie; b) desen.

Fig. 4. Reprezentare a împărătesei Vibia Sabina pe o monedă de bronz.